

پژوهشهای حقوقی

علمی - ترویجی

شماره ۲۹

هزار و سیصد و نود و پنج - نیمسال اول

- انتقال ویروس ایدز و ارتکاب فعل نوعاً کشنده
علیرضا امامدادی - ابراهیم تقی‌زاده - محمدعلی طاهری
۵
- اصل مشروعیت، حاکمیت و دگراندیشی در چارچوب‌های سنتی حقوق بین‌الملل
حسین سرتیبی
۲۳
- توسعه و انتقال فناوری دریایی از دیدگاه حقوق بین‌الملل توسعه و انتقال فناوری
در تئوری و عمل
اکبر ادیبی
۶۷
- کشورهای در حال توسعه و نظام حروفصل اختلافات سازمان جهانی تجارت
سپیده زبردست
۱۱۷
- مطالعه تطبیقی تفسیر موسع و مضیق از قاعده تفسیر قرارداد به زبان
تنظیم کننده در قراردادهای بیمه
علیرضا یزدانیان - حمید آرایبی
۱۳۷
- بررسی امکان تحقق جرم علیه اموال مشاع توسط شریک
محمد باقری کمارعلیا - ناصر نصرتی صدقیانی
۱۶۱
- بانک جهانی در تلاش برای دستیابی به حفظ صلح و امنیت بین‌المللی
ملیحه بهفر
۱۷۹
- منطقه پرواز ممنوع در حقوق بین‌الملل با توجه به عملکرد شورای امنیت
عقیل محمدی
۲۱۷

کشورهای در حال توسعه و نظام حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت

سپیده زبردست*

چکیده:

کشورهای در حال توسعه از شرایط خاصی در نظام حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت برخوردارند. کشورهای مذکور به دلیل ضعف جایگاه بین‌المللی و اقتصادی برای سود بردن از سازوکار حل و فصل اختلافات با چالش‌های عمده‌ای روبرو هستند. توسل به این سازوکار برای حل اختلافات معمولاً متضمن وجود رابطه‌ای سیستماتیک و منسجم میان صنایع، تولیدکنندگان و صادرکنندگان با دولت است. لکن متأسفانه چنین رابطه‌ای در بسیاری از کشورهای در حال توسعه وجود ندارد. همچنین طرح دعوا نزد رکن حل اختلاف یا شرکت در آن به عنوان خوانده و پیگیری امر، علاوه بر صرف هزینه‌ای هنگفت، مستلزم وجود زمینه‌های علمی و تحقیقاتی لازم و همین‌طور وجود نهادها و کارشناسان خبره اداری و حقوقی ذی‌ربط در کشورهای در حال توسعه بوده و این در حالی است که اغلب کشورهای در حال توسعه از قابلیت‌ها و نهادهای مورد نظر برخوردار نیستند. به منظور افزایش مشارکت کشورهای در حال توسعه و به تبع آن افزایش مشروعیت سیستم حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت راهکارهایی برای تسهیل مشارکت کشورهای مورد نظر پیشنهاد شده و در صورت موافقت می‌تواند جایگاه کشورهای در حال توسعه را ارتقاء دهد. در مجموع راهکارهای پیشنهادی در سه مؤلفه کلی تقسیم‌بندی می‌شوند که عبارتند از: اصلاحات نهادی، فرآیندی و مسائل سیستماتیک.

کلیدواژه‌ها:

رفتار ویژه، کشورهای در حال توسعه، سیستم حل و فصل اختلافات، سازمان جهانی تجارت، راهکارها.

مقدمه

یکی از عوامل مهم عدم موفقیت سازوکارهای قبلی حل و فصل اختلافات بین‌المللی، بی‌اعتمادی کشورهای در حال توسعه نسبت به بی‌طرفی نهادهای بین‌المللی حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت است که در نظام جدید با مد نظر قرار دادن قواعد و روابط خاص برای کشورهای در حال توسعه، سازمان، ابتکار عمل خارق‌العاده‌ای در این رابطه از خود نشان داده است. مقررات سازمان جهانی تجارت در مورد کشورهای در حال توسعه رویه‌ای خاص را مقرر کرده است به این صورت که اعضاء در جریان مشورت باید نسبت به مسائل و منافع خاص کشورهای در حال توسعه عضو توجه ویژه‌ای را مبذول دارند (بند ۱۰ ماده ۴ تفاهم‌نامه حل اختلاف). همچنین در بند ۱۲ ماده ۳ تفاهم‌نامه حل اختلاف مقرر شده است که اگر شکایتی در ارتباط با هر یک از موافقتنامه‌های تحت پوشش توسط یک کشور در حال توسعه علیه یک کشور توسعه‌یافته عضو مطرح بشود، چنانچه شاکی کشور در حال توسعه باشد می‌تواند به جای استفاده از مقررات مربوط به پروسه مشاوره (ماده ۴)، به رویه‌های اختیاری (ماده ۵) هیأت‌های رسیدگی (ماده ۶) رویه هیأت رسیدگی (ماده ۱۲) تفاهم‌نامه حل و فصل اختلاف به مقررات مشابه در تصمیم ۵ آوریل ۱۹۹۶ استناد کند (تصویب این مقررات در جهت تسریع، تسهیل، ایجاد حاشیه اطمینان و جلب اعتماد کشورهای در حال توسعه عضو است). چنانچه هیأت رسیدگی مهلت‌های مذکور در این تصمیم را برای ارائه گزارش خود کافی نداند با موافقت شاکی این بازه زمانی تمدید می‌شود.^۱ در این بین تسهیلات دیگری نیز پیش‌بینی شده که از این میان می‌توان به مواردی از جمله حضور یک عضو از کشورهای در حال توسعه در هیأت منصفه در صورت بروز اختلاف میان یک کشور توسعه‌یافته و یک کشور در حال توسعه و ارائه کمک‌های حقوقی توسط دبیرخانه اشاره کرد. طبق بند ۲ ماده ۲۷ تفاهم‌نامه در تعیین وظایف دبیرخانه ارائه خدمات حقوقی و اجرایی به هیأت‌های رسیدگی به نفع کشورهای در حال توسعه که طرف دعوا هستند، پیش‌بینی شده است.

مقررات تفاهم‌نامه در مورد کشورهایی که دارای کمترین میزان توسعه‌یافتگی هستند، ترجیحات و امتیازات خاصی را مقرر کرده است. در رابطه با این کشورها می‌توان به این نکته

۱. اسداله بهزاد وکیل آباد، نوآوری‌های سازمان تجارت جهانی در رابطه با مکانیسم حل و فصل اختلافات تجاری بین دولت‌ها، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مجتمع آموزش عالی قم، قم، ۱۳۸۰، ص ۱۱۵.

اشاره کرد که امتیازاتی فارغ از سایر اعضا برایشان در نظر گرفته شده است. نکته مهم این است که اگر یکی از طرفین اختلاف، کشوری در پایین‌ترین رده توسعه باشد می‌تواند از تشکیل هیأت رسیدگی جلوگیری کند. جلوگیری از تشکیل هیأت منصفه با تقاضای میانجیگری و مساعی جمیله مدیر کل سازمان جهانی تجارت صورت می‌گیرد. چنین کشوری می‌تواند از مدیر تقاضا کند که وارد عمل شده و مانع از ارجاع امر به هیأت رسیدگی و لذا حل اختلاف به صورت خارج از دستور شود. این دو مورد نشان می‌دهد کشوری که در پایین‌ترین رده توسعه قرار دارد، معمولاً نمی‌تواند از حقوق و منافع خود در هیأت رسیدگی به نحو احسن دفاع کند.^۲ در تمام مراحل تشخیص و بررسی دلایل یک اختلاف و رویه‌های حل و فصل اختلاف که در آن یکی از طرفین کشور دارای کمترین میزان توسعه‌یافتگی است، به وضعیت ویژه کشورهای عضو با این شرایط باید توجه خاصی مبذول شود و انتظار بر این است که در این زمینه اعضا خویشتنداری لازم را از خود نشان دهند. اگر معلوم شود اقدام یک کشور توسعه‌نیافته عضو منجر به در خطر قرار گرفتن یا ورود لطمه به منافع آن کشور شده است طرف‌های شاکی در تقاضای جبران یا درخواست اجازه برای تعلیق امتیازات یا سایر تعهدات طبق این رویه‌ها، سه صبر مقتضی از خود نشان دهند (بند ۱ ماده ۲۴ تفاهم‌نامه حل اختلاف).

۱- کشورهای در حال توسعه و راه‌های شناسایی آن

۱-۱- تمایز کشورهای در حال توسعه با کشورهای توسعه‌یافته

بحث مهمی که در سازمان جهانی تجارت و سیستم حل و فصل اختلافات سازمان مذکور همواره وجود داشته تشخیص و تمایز کشورهای در حال توسعه با کشورهای توسعه‌یافته است. اینکه چه کشوری حائز شرایط رفتار ویژه و متمایز می‌شود و یا در سیستم حل و فصل به عنوان کشور در حال توسعه با آن برخورد می‌شود بسیار مهم جلوه می‌نماید. لذا پیش از اینکه به نحوه برخورد و یا حق و حقوق کشورهای در حال توسعه در سیستم حل و فصل اختلافات پرداخته شود، مقتضی و بجا خواهد بود که تعریف و توصیفی از کشورهای مذکور ارائه شود.

۲. جمشید ممتاز، تفاهم‌نامه سازمان تجارت جهانی راجع به قواعد و رویه‌های حاکم بر حل اختلاف؛ نوآوری‌ها و ابداعات. مجموعه مقالات همایش بررسی جنبه‌های حقوقی سازمان تجارت جهانی، تهران، مؤسسه مطالعات پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۶، ص ۱۸.

در سیستم تجاری دنیا مشخص نمودن اینکه چه کشوری در حال توسعه است، همواره مشکل بوده است. نه در سازمان جهانی تجارت و نه در گات ۱۹۷۴ تعبیر و تعریف دقیقی از این مسأله صورت نگرفته است. در سایت اینترنتی سازمان جهانی تجارت، تعریف کشورهای در حال توسعه در سازمان مذکور این‌طور بیان شده است: «تعریف مشخصی از کشورهای توسعه‌یافته و یا در حال توسعه وجود ندارد. اعضاء شرایط خود را مبنی بر اینکه توسعه‌یافته و یا در حال توسعه‌اند؛ اعلام می‌کنند. ولی با این اوصاف سایر اعضاء می‌توانند تصمیم یک عضو را به چالش بکشانند.»

اساساً هر عضوی از سازمان جهانی تجارت می‌تواند خود را کشور در حال توسعه معرفی نماید، به جز چند کشور و منطقه تجاری که در این زمینه استثناء به حساب می‌آیند و عبارتند از: جامعه اروپا^۳، ایالات متحده آمریکا، کانادا، ژاپن، سوئد، نروژ، استرالیا و نیوزلند. با وجود این، در سازمان جهانی تجارت معمول‌ترین و اصلی‌ترین روش برای تعیین کشورهای در حال توسعه، معرفی توسط خود کشور (خودانتصابی) است که در بالا نیز اشاره شد. با اینکه روش خودانتصابی در سازمان جهانی تجارت مرسوم است ولی بقیه روش‌ها نیز بعضاً مورد استفاده قرار می‌گیرد.

به خاطر اینکه قدرت اعطاءکنندگان رفتار ویژه و متمایز، بیشتر از قدرت پذیرندگان این رفتار است، کشورهای توسعه‌یافته، حالت خودانتصابی کشورهای در حال توسعه را مورد چالش قرار می‌دهند. البته روش‌های کمی برای تعیین شرایط کشورهای لازم هست تا در صورت چالش و یا عدم قبول از طرف کشورهای در حال توسعه مشخص نماید این کشور در حال توسعه است یا نه.^۴

سازمان جهانی تجارت تعریف مشخصی از اعضاء در حال توسعه ندارد. برخی از اعضاء سازمان جهانی تجارت به طور هماهنگ پیشنهاد تعریف عملیاتی از کشورهای در حال توسعه دارند. ولی این تعریف هیچ‌وقت صورت نگرفته است. این عدم تعریف چند دلیل دارد که در ادامه بدان‌ها اشاره می‌شود.

الف) عدم تجانس کشورهای در حال توسعه: کشورهای در حال توسعه در بسیاری از جنبه‌ها با هم تفاوت اساسی دارند. کشوری مثل کره جنوبی با درآمد سرانه بالاتر از ۴۰ هزار دلار و کشور تیمور شرقی با درآمد سرانه کمتر از ۴ هزار دلار در این گروه قرار می‌گیرند.

3. European Community

4. Asif H. Qureshi and Xuan Gao, International economic Law: Critical Concepts in Law. London, Routledge Press, 2010. P190-191.

برخی از کشورها سرعت رشد بسیار بالایی را تجربه کرده‌اند به عنوان نمونه گینه استوایی که یک کشور در حال توسعه به شمار می‌رود تا سال ۱۹۸۹ درآمد سرانه کمتر از یک هزار دلار داشت در سال ۲۰۰۵ درآمد سرانه این کشور به ۵۲ هزار دلار رسیده است. علاوه بر شاخص‌های کمی، کشورهای در حال توسعه در شاخص‌های کیفی همانند اجتماعی-سیاسی بسیار متفاوت هستند. لذا تعریف مشخص بر اساس معیارهای کمی و کیفی صورت نگرفته است.

ب) **اختلاف ذاتی بین رفتار متمایز و نظام ملل کامله الوداد:** رویه ملل کامله الوداد بر پایه رفتار غیر تبعیض‌آمیز بنا نهاده شده است حال آنکه رفتار متمایز و ویژه همان‌طور که از عنوانش پیداست بر پایه تبعیض و تفاوت شکل گرفته است. کشورهای در حال توسعه که حدود ۹۰ درصد اعضاء را تشکیل می‌دهند اگر همه از کره جنوبی تا سومالی درخواست رفتار ویژه و متمایز داشته باشند چه اتفاقی خواهد افتاد آیا این منطقی است؟ در صورت اعمال این حق مطمئناً کشور نیازمند و ضعیفی مثل سومالی خیلی کمتر از کشور پیشرفته کره جنوبی از آن بهره‌مند خواهد شد.^۵

۱-۲- روش‌های شناسایی اعضای در حال توسعه

به طور کلی در سازمان جهانی تجارت پنج روش برای شناسایی کشورهای در حال توسعه مشخص شده است: ۱- تعریف ماده ۱۸ گات؛ ۲- فهرست کردن؛ ۳- طبقه‌بندی؛ ۴- خودانتصابی؛ و ۵- انتخاب و تعیین از طرف اعطاء‌کنندگان رفتار متمایز و ویژه. ولی لازم به ذکر است در سازمان جهانی تجارت معمول‌ترین و اصلی‌ترین روش برای تعیین کشورهای در حال توسعه، معرفی توسط خود کشور (خودانتصابی) است. همه روش‌های مذکور مزایا و معایبی دارند.

۱-۲-۱- **تعریف ماده ۱۸ گات.** ماده ۱۸ گات اشعار می‌دارد: «طرفین قرارداد دریافته‌اند که حصول به اهداف این قرارداد می‌تواند توسعه اقتصادی اعضاء به ویژه آنهایی که اقتصادشان تنها استانداردهای پایین زندگی را تحت پوشش قرار داده و در مراحل ابتدایی توسعه هستند، تسهیل نماید.» در پاراگراف ۴ می‌افزاید: «به طور متناوب به یک طرف قرارداد که استاندارد پایین زندگی داشته باشد و در مراحل ابتدایی توسعه قرار دارد، باید به طور موقت

5. Asif H. Qureshi and Xuan Gao, International economic Law: Critical Concepts in Law. London, Routledge Press, 2010. P. 197-198.

از اقدامات جبرانی مواد دیگر در قرارداد از قبیل آنهایی که در مواد A، B، C آمده‌اند معاف شوند.»

ماده ۱۸ در واقع دو معیار تعیین می‌کند: معیار اول استاندارد پایین زندگی و معیار دوم قرار گرفتن در مراحل ابتدایی توسعه است. ولی سوال اینجاست که چگونه سطح پایین زندگی محاسبه شده و مراحل ابتدایی توسعه به چه مرحله‌ای اطلاق می‌شود؟ به نظر اغلب کارشناسان در این‌گونه موارد بهتر است تولید ناخالص داخلی و درآمد سرانه محاسبه شود. هر چند که این امری مشکل است و نمی‌توان تعریفی دقیق از آن به عمل آورد.^۶

۱-۲-۲- لیست نمودن. اگر مفهوم کشورهای در حال توسعه به خوبی تعریف و بدون مشکل شناسایی شود. هر گونه فهرستی می‌تواند مناسب و طبیعی به نظر برسد. مزیت آشکار فهرست کردن این است که اعتماد و اطمینان زیادی به تعریف کشورهای در حال توسعه می‌دهد. مرسوم‌ترین فهرستی که مورد استفاده قرار می‌گیرد فهرست کشورهای کمتر توسعه یافته^۷ است که سازمان ملل متحد آن را تهیه می‌کند. شرایط آنها به عنوان کشورهای عقب‌مانده و آنهایی که نیاز به رفتار متمایز دارند به طور گسترده پذیرفته می‌شود. فهرست کشورهای کمتر توسعه یافته هر سه سال یک‌بار توسط کمیته سیاست توسعه^۸ تحت سرپرستی شورای اقتصادی - اجتماعی ملل متحد^۹ تهیه می‌شود. در فهرست ۲۰۰۶ این سازمان، ۵۰ کشور کمتر توسعه یافته وجود داشت. شاخص‌های اصلی برای کشورهای کمتر توسعه یافته در حال حاضر عبارتند از: درآمد پایین؛ سرمایه انسانی ضعیف؛ و آسیب‌پذیری بالای اقتصادی. فرای این مسائل، نباید کشور بالای ۷۵ میلیون نفر جمعیت داشته باشد. این روش اغلب در موافقتنامه یارانه و اقدامات جبرانی^{۱۰} سازمان جهانی تجارت مورد استفاده قرار می‌گیرد. این روش در واقع دقیق‌ترین روش برای شناسایی کشورهای ضعیف و کمتر توسعه یافته بوده ولی از شناسایی کشورهای در حال توسعه با رشد بالا و شرایط بهتر عاجز است.^{۱۱}

6. Asif H. Qureshi and Xuan Gao, International economic Law: Critical Concepts in Law. London, Routledge Press, 2010. P. 199.

7. Least Developed Countries (LDC)

8. Committee for Development Policy

9. United Nation Economic and Social Council (ECOSOC)

10. WTO Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM)

11. Asif H. Qureshi and Xuan Gao, International economic Law: Critical Concepts in Law. London, Routledge Press, 2010. P. 200.

۱-۲-۳- طبقه‌بندی. برخی از اعضای سازمان جهانی تجارت پیشنهاد می‌دهند که کشورهای در حال توسعه در چند دسته و گروه تقسیم‌بندی شده به آنها رفتار متمایز و ویژه اعطاء شود. اتحادیه اروپا ادعا می‌کند این کاملاً بر پایه رفتار متمایز و ویژه با کشورهای جهان سوم انجام شده و بر پایه نیازهای کشور و آسیب‌پذیری آنها است.

در حقیقت این روش در موافقتنامه سازمان جهانی تجارت در مورد یارانه‌ها و اقدامات جبرانی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در طبقه‌بندی، همه کشورهای در حال توسعه در چهار گروه قرار می‌گیرند که عبارتند از: گروه اول، کشورهای کمتر توسعه‌یافته؛ گروه دوم، بیست کشور که درآمد سرانه آنها کمتر از یک‌هزار دلار است؛ گروه سوم، شامل کشورهای در حال گذر از تمرکزگرایی به بازار و اقتصاد آزاد هستند؛ و گروه چهارم کشورهای توسعه‌یافته‌اند.

هر کدام از گروه‌های یادشده رفتار متمایز و ویژه‌ای را دریافت می‌کنند. بانک جهانی اغلب از این روش استفاده نموده اعطای وام‌های خود را بر اساس آن انجام می‌دهد. طبقه‌بندی بانک جهانی همه‌ساله در یکم ژوئیه انجام می‌پذیرد. لازم به ذکر است طبقه‌بندی‌های متفاوتی از سوی نهادهایی همانند اتحادیه اروپا نیز مطرح شده که در اینجا مجال اشاره به همه آنها وجود ندارد.^{۱۲}

۱-۲-۴- خودانتصابی. این روش مرسوم‌ترین روش شناخت کشورهای در حال توسعه در سازمان جهانی تجارت است. در واقع اعضاء خودشان اعلام می‌کنند در حال توسعه‌اند یا توسعه‌یافته. در روش مذکور، سایر اعضاء حق به چالش کشیدن ادعای کشور مدعی در حال توسعه بودن را دارند. طبق توضیحات سازمان جهانی تجارت، اعضاء می‌توانند خود را کشور در حال توسعه معرفی نموده و اگر برخی اعضاء بخواهند تصمیمات آنها را به چالش بکشاند، بار اثبات بر عهده به چالش‌کشاننده است.

خودانتصابی می‌تواند از طریق راه‌های مختلف محدود شود. به عنوان نمونه، شرایط و وضعیت کشورهای کمتر توسعه‌یافته و فقیر نمی‌تواند خودانتصابی قلمداد شود؛ در واقع قبل از اینکه آنها خودشان انتخاب کنند، انتخاب شده‌اند. در سازمان جهانی تجارت و در موافقتنامه یارانه و اقدامات جبرانی، اعضاء می‌توانند خود را به عنوان کشور در حال توسعه معرفی نمایند ولی نمی‌توانند انتخاب کنند که رفتاری که شامل کشورهای کمتر توسعه‌یافته و یا ۲۰ عضو که در الحاقیه ۷ آمده‌اند شامل حال آنها شود. در برخی موارد وضعیت خودانتصابی کشورهای

12. Asif H. Qureshi and Xuan Gao, International economic Law: Critical Concepts in Law. London, Routledge Press, 2010. P. 201-202.

در حال توسعه توسط معاهدات دو یا چندجانبه محدود شده است. گزارش پروتکل الحاق و یا گروه کاری الحاق در مورد اعضاء جدید ممکن است حق رفتار ویژه و متمایز برای اعضای جدید را محدود نماید. نمونه الحاق چین به سازمان جهانی تجارت در این رابطه مثال مناسبی است. گزارش گروه کاری اعلام می‌کند: در گروه کاری، برخی اعضاء بر این استدلال‌اند که با توجه به اندازه، رشد بالا، و طبیعت در حال گذار اقتصاد چین، یک رهیافت عملی برای تعیین نیاز چین به منابع در دوره گذار گرفته شود و تأمینات ویژه‌ای در موافقتنامه سازمان جهانی تجارت مورد دسترس برای کشورهای در حال توسعه باشد. هر موافقتنامه در مورد چین باید با احتیاط مورد توجه قرار گیرد و به طور ویژه مورد خطاب قرار گیرد.

طبق رهیافت عملگرایانه رفتار با چین، متفاوت از سایر کشورهای در حال توسعه بوده و حتی در برخی موارد رفتار متمایز با آن کشور بسیار سفت و سخت‌تر از کشورهای توسعه‌یافته خواهد بود.^{۱۳}

۱-۲-۵- انتخاب توسط اعطاء‌کنندگان رفتار متمایز. در برخی موارد اعطاء‌کنندگان رفتار متمایز خود تصمیم می‌گیرند چه کشورهایی در حال توسعه‌اند و یا نیستند. اعضای که خود را در حال توسعه معرفی می‌کنند ممکن است تصمیمات اعطاء‌کنندگان رفتار ویژه و متمایز را به چالش بکشانند و تلاش کنند خود را به عنوان عضو در حال توسعه بشناسانند ولی احتمال موفقیتشان بسیار کم است.^{۱۴}

۲- امتیازات کشورهای در حال توسعه در نظام حل و فصل اختلافات

۲-۱- معنا و مفهوم رفتار و قواعد ویژه برای کشورهای در حال توسعه در نظام حل و فصل

اختلافات سازمان جهانی تجارت

طبق رویه طولانی که از ابتدا در گات وجود داشته، برای کشورهای در حال توسعه و کم‌توسعه انواع ترتیبات ترجیحی و حق رزروهای خاصی وجود داشته که برای آنها امکانات بیشتری فراهم می‌نمود. در مورد سازوکارهای حل اختلاف نیز پیش‌بینی انجام شده برای کشورهای در حال توسعه با هدف کاهش زمان انتظار و میزان جرایم تحمیلی بود. بر این اساس، کشورهای توسعه‌نیافته و در حال توسعه برای رسیدگی به موضوعات و اختلافاتی که

13. Asif H. Qureshi and Xuan Gao, *International economic Law: Critical Concepts in Law*. London, Routledge Press, 2010. P. 203.

14. Asif H. Qureshi and Xuan Gao, *International economic Law: Critical Concepts in Law*. London, Routledge Press, 2010. P. 201-205.

با کشورهای توسعه یافته و پیشرفته دارند، می‌توانند از ترتیباتی خاص سود ببرند. این ترتیبات عمدتاً مبتنی بر این ملاحظه است که کشورهای در حال توسعه نمی‌توانند برای مدتی طولانی پیامدهای اقتصادی ناشی از تخلف کشورهای پیشرفته از مقررات سازمان جهانی تجارت را تحمل کنند و منتظر رسیدگی‌های طولانی و پیچیده باشند و لذا باید به شکایات آنها سریع‌تر رسیدگی شود. به همین دلیل در مورد کشورهای کمتر توسعه یافته از کلیه کشورهای عضو گات خواسته شده بود که در طرح اختلاف علیه آنها صوری نشان دهند و همواره به این نکته توجه نمایند که آیا توسل به سازوکارهای حل و فصل علیه این کشورها ابزار مؤثری در جهت ترغیب و تشویق اهداف اصلی سازمان جهانی تجارت هست یا نه؟ زیرا سازوکار حل اختلاف سازمان اساساً در جهت اهداف اصلی گات یعنی رقابت آزاد و سالم، تجارت آزاد و اعمال تعرفه‌های ترجیحی بهتر طراحی شده و استفاده از آن نباید به نقض غرض منتهی شود.^{۱۵}

رویکرد سازمان جهانی تجارت که در واقع دارای نظام حل و فصل اختلافات مساعدتری نسبت به کشورهای در حال توسعه است، همواره متضمن برخورد خاص با این کشورها است. کشورهای در حال توسعه انتظار داشته‌اند که کشورهای توسعه یافته برخوردی صلح‌آمیز با آنها داشته باشند. اگرچه در مواردی کشورهای در حال توسعه معتقدند برخورد مورد نظر متضمن ترجیح مفیدی نبوده است و تعهدات مختلفی که عضویت در سازمان جهانی تجارت بر این کشورها بار می‌کند، به علت عدم توانایی اقتصادی، کشورهای در حال توسعه را با چالش‌هایی روبه‌رو می‌سازد اما این انتظار در بسیاری موارد نیز برآورده شده است.

سازوکار حل اختلاف در سازمان جهانی تجارت نیز به موجب تفاهم‌نامه راجع به تشریفات و قواعد حاکم بر حل و فصل اختلافات بر همین مبنا از یک سو مقررات ترجیح‌آمیزی را برای کشورهای در حال توسعه پیش‌بینی کرده و از سوی دیگر چالش‌هایی را پیش روی ایشان نهاده است و البته نباید فراموش کرد که فارغ از این ترجیحات و چالش‌ها، سازوکار مزبور منافعی را هم برای این کشورها در بر دارد.

آنچه در زمینه رفتار ترجیح‌آمیز می‌توان گفت این است که در طول مشورت‌ها، اعضاء موظف شده‌اند مشکلات و علایق ویژه کشورهای در حال توسعه را مورد توجه خاص قرار دهند. در تشکیل هیأت‌های رسیدگی کننده نیز چنانچه یکی از طرف‌های اختلاف، کشور در

۱۵. آندرو مگی، آیین حل و فصل اختلاف در سازمان تجارت جهانی، مترجم محسن محبی، مجله دیدگاه‌های

حال توسعه باشد، در صورت تقاضای آن کشور، حداقل یک عضو هیأت رسیدگی کننده باید از میان کشورهای در حال توسعه انتخاب شود. در زمینه تشریفات رسیدگی هیأت‌ها نیز چنانچه یکی از طرفین دعوا، کشور در حال توسعه باشد، گزارش هیأت باید صراحتاً نشانگر چگونگی توجه هیأت به مقررات مربوط به رفتار ویژه و ترجیح‌آمیز هر یک از موافقتنامه‌های سازمان جهانی تجارت که از سوی آن کشور مطرح شده است، باشد. در مرحله اجرا و نظارت بر اجرای توصیه‌ها و احکام نیز، باید موضوعات مؤثر بر منافع کشورهای در حال توسعه مورد توجه خاص قرار گیرند. چنانچه دعوا توسط یک کشور در حال توسعه مطرح شده باشد، رکن حل اختلاف باید (علاوه بر اعمال سازوکار عادی نظارت بر اجرا) این مسأله را نیز لحاظ نماید که با در نظر گرفتن حوزه شمول، اقداماتی که مورد اعتراض قرار گرفته‌اند و همچنین تأثیرات این اقدامات بر اقتصاد کشور در حال توسعه مورد نظر، چه اقدام دیگری را می‌توان صورت داد. همچنین کشورهای در حال توسعه حق دارند در جریان دعوا از کمک‌ها و توصیه‌های حقوقی کارشناسان واجد شرایط سازمان جهانی تجارت، سود جویند.

منافع ناشی از سیستم حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت برای کشورهای در حال توسعه به آنچه تاکنون ذکر شد محدود نمی‌شود. مهم‌ترین فایده متصور این سازوکار برای این کشورها یکی از اصول عملکرد آن یعنی تکیه بر اقدامات یکجانبه علیه کشورهای در حال توسعه است.

به علاوه اطمینان ناشی از وجود این سازوکار نسبت به رعایت مقررات و تعهدات سازمان جهانی تجارت، برای تمامی کشورها خصوصاً کشورهای در حال توسعه که از ابزار اقتصادی چندانی برای تضمین منافعشان در رابطه با شرکای تجاری قدرتمندشان برخوردار نیستند، حائز اهمیت بسیاری است. ویژگی‌های خودکار بودن و محدودیت زمانی داشتن فرآیند حل و فصل اختلافات نیز به نوبه خود حائز منافع برای کشورهای در حال توسعه است.^{۱۶}

۲-۲- دلایل بروز رفتار ویژه با کشورهای در حال توسعه

در جریان تأسیس گات و همچنین ادوار مختلف مذاکرات ابتدایی تأسیس سازمان جهانی تجارت، کشورهای در حال توسعه اکثراً تازه به استقلال سیاسی رسیده بودند و با مشکلات

۱۶. فرح فرح سا، فرایند حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهانی در حوزه نفت، مجله بررسی‌های اقتصاد انرژی، شماره ۵، ۱۳۸۵، صص ۱۱۴؛ موسی موسوی زنونز، ساز و کار حل و اختلافات در سازمان تجارت جهانی و منافع کشورهای در حال توسعه، بررسی‌های بازرگانی، شماره ۳، آذر و دی ۱۳۸۲، صص ۳۳

بازسازی و عمرانی مواجه بودند که آنها را نیازمند کمک‌های توسعه‌ای سازمان‌های بین‌المللی که در حیطهٔ اختیارات و مسؤولیت‌های بانک جهانی بود، می‌کرد. علاوه بر این، هیچ‌یک از کشورهای در حال توسعه در آن زمان به سطحی از توسعه صنعتی و اقتصادی نرسیده بودند که بتوانند محصولات صنعتی و نیمه‌صنعتی به کشورهای پیشرفته صادر کنند. لذا حضور در گات که حیطه فعالیت آن به کاهش تعرفهٔ محصولات صنعتی محدود می‌شد، نفع چندانی برای توسعه صادرات آنها که عمدتاً شامل مواد اولیه و محصولات صنعتی کشاورزی بود در پی نداشت. از این رو این کشورها تمایلی به الحاق به این سازمان از خود نشان نمی‌دادند به طوری که طی ده سال پس از تأسیس گات، تنها سه کشور توسعه‌نیافته به عضویت آن درآمدند. همین بی‌توجهی به خواست‌ها و نیازهای این کشورها سبب شد که موج گسترده‌ای از انتقادات به سمت گات روانه شود. این اعتراضات عمدتاً از جانب کشورهای توسعه‌نیافته و همچنین از سوی کشورهای سوسیالیستی مطرح شد که در انتقاد به سیستم اقتصاد بین‌الملل تحت رهبری غرب، مدافع و پشتیبان کشورهای در حال توسعه بودند. مشکل از آنجا ناشی می‌شد که کشورهای در حال توسعه مشاهده می‌کردند که در قالب اصول و مقررات گات منافعشان تأمین نمی‌شود.

با این اوصاف در اواسط دهه ۱۹۵۰ نشانه‌هایی از تغییر در دیدگاه‌های گات به نفع کشورهای کمتر توسعه‌یافته مشاهده شد. در یکی از انتشارات این سازمان به نام «تجارت بین‌الملل»^{۱۷} در سال ۱۹۵۴ تصریح شده بود که سهم کشورهای در حال توسعه در تجارت جهانی کاهش یافته است. متعاقب این مسائل و افزایش روزافزون نارضایتی‌های اعضای توسعه‌نیافته گات، این سازمان گروهی از کارشناسان را به بررسی مشکل یاد شده گمارد. در گزارشی که توسط این گروه در سال ۱۹۵۸ منتشر و به گزارش هابرلر^{۱۸} موسوم شد، خاطر نشان شده بود که سیاست‌های تجاری کشورهای ثروتمند، موجب تشدید مشکلات کشورهای کمتر توسعه‌یافته شده است. در این گزارش همچنین از برخی سیاست‌های تجاری کشورهای در حال توسعه که منجر به کاهش صادرات و نیز نادیده گرفته شدن مزیت‌های نسبی‌شان گردیده، انتقاد شده بود.

یک سال پس از انتشار گزارش هابرلر، پانزده کشور کمتر توسعه‌یافته (برزیل، برمه، کامبوج، شیلی، کوبا، مالایا، مالای، رودزیای سابق (زیمبابوه)، غنا، یونان، هند، اندونزی،

17. International Trade

18. 1958 Haberler-Report

پاکستان، پرو و اروگوئه) طی یک نشست مشترک، یادداشتی را در خصوص گسترش تجارت بین‌المللی به گات تسلیم نمودند. در این یادداشت، کشورهای مزبور تأکید کرده بودند که ظرفیت مشارکت آنها در فعالیتهای اصلی گات - مذاکرات تعرفه‌ای - محدود است. آنها خواستار این بودند که کشورهای توسعه‌یافته با اعطای امتیازات یکجانبه به افزایش درآمدهای صادراتی این کشورها کمک نمایند. نهایتاً در سال ۱۹۶۳، ۲۱ کشور کمتر توسعه‌یافته طی تصویب قطعنامه‌ای از کشورهای توسعه‌یافته خواستند که اقدامات ذیل را در خصوص صادرات ممالک در حال توسعه به کار بندند:

- ۱- عدم اعمال تعرفه‌ها و موانع غیر تعرفه‌ای جدید؛
- ۲- حذف محدودیت‌های کمی غیرقانونی بر واردات؛
- ۳- بخشودگی عوارض به منظور ورود محصولات گرمسیری؛
- ۴- تنظیم جداولی جهت کاهش و حذف تعرفه‌ها در مورد محصولات ساخته‌شده و نیمه‌ساخته؛ و

۵- حذف مالیات‌های داخلی در مورد کالاهایی که تماماً و یا عمدتاً در کشورهای کمتر توسعه‌یافته تولید می‌شود.

به طور کلی کشورهای در حال توسعه با ارائه این پیشنهادها خواستار دو چیز بودند: الف- اصلاح مقررات گات؛ و ب- اجرای کامل اصول و مقررات گات با عنایت به مسأله صادرات کشورهای توسعه‌یافته.

یادداشت کشورهای پانزده‌گانه (۱۹۵۹) و نیز این پیشنهادهای جدید، بر کاهش یکجانبه تعرفه‌ها و سایر محدودیت‌ها به نفع کشورهای در حال توسعه بود.

افزوده شدن فصل چهارم (تجارت و توسعه) به موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت، سرآغاز برخورداری کشورهای در حال توسعه از حقوق و تعهداتی متفاوت با کشورهای توسعه‌یافته در گات بود. علاوه بر این، در پایان مذاکرات دور توکیو در سال ۱۹۷۹ شرط دیگر به نام شرط توانمندسازی^{۱۹} کشورهای در حال توسعه به منظور مشارکت بیشتر این کشورها در نظام

تجاری چندجانبه در نظر گرفته شد. نهایتاً در اعلامیه پاتنادل ایسته^{۲۰} که سرآغاز مذاکرات دور اروگوئه بود، رفتار ویژه و متفاوت با کشورهای در حال توسعه مورد تأکید قرار گرفت.^{۲۱} به طور سنتی گات کلوب ثروتمندان تعبیر شده است و کشورهای در حال توسعه زیادی با گات چالش دارند. با وارد شدن کشورهای در حال توسعه به گات و سازمان جهانی تجارت تعداد آنها رو به افزایش بوده تا حدی که اکثریت قریب به اتفاق اعضاء را کشورهای در حال توسعه تشکیل می‌دهند.

با وجود افزایش اعضای در حال توسعه، این کشورها نفوذ کمی در سازمان جهانی تجارت دارند. برای جذب و همگرا نمودن همه کشورها در سیستم تجاری، اعمال رویه رفتار متمایز و ویژه به نظر اجتناب‌ناپذیر می‌رسد. کشورهای ضعیف و در حال توسعه توانایی آموزش و تربیت کارشناسان برای سیستم پیچیده سازمان جهانی تجارت را نداشته، در حالی که کشورهای توسعه‌یافته می‌توانند با آموزش کارشناسان زبده نمایندگانی به تمامی کمیسیون‌ها، کمیته‌ها، شوراهای اجرایی سازمان جهانی تجارت فرستاده، بر تصمیمات تأثیر گذاشته و نقش کلیدی بازی کنند. در حالی که کشورهای کوچک و ضعیف توانایی انجام چنین هزینه‌هایی را ندارند. در همین رابطه فقدان منابع کافی برای کشورهای در حال توسعه موجب محدودیت استفاده کشورهای در حال توسعه از سازوکار حل و فصل اختلافات در سازمان جهانی تجارت نیز شده است.^{۲۲}

برای اینکه رفتار متمایز و ویژه در قبال کشورهای در حال توسعه و یا ضعیف اعمال شود، دلایل چندانی وجود دارد که بدانها اشاره می‌شود:

صنایع نوزاد و ضرورت حمایت از آنها: اغلب کشورهای در حال توسعه دارای صنایع ضعیف و تازه کار بوده که نیاز به حمایت جدی دارند؛

تک‌محصولی: یکی از شاخصه‌های اصلی اقتصاد کشورهای در حال توسعه تک‌محصولی بودن آن است؛

بازار کار داخلی و سیاست مالی ناکارآمد داخلی؛

20. Punta Del Este Declaration

۲۱. امیدبخش، اسفندیار، برخورد ویژه و مطلوب تر با کشورهای در حال توسعه در چارچوب مقررات سازمان جهانی تجارت، مجموعه مقالات همایش بررسی جنبه‌های حقوقی سازمان جهانی تجارت، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۶، ص ۴۶-۵۰

22. Asif H. Qureshi and Xuan Gao, International economic Law: Critical Concepts in Law. London, Routledge Press, 2010. P. 192-193.

عدم موازنه در رژیم سازمان جهانی تجارت: مذاکرات سازمان جهانی تجارت تحت محور بده و بستان صورت گرفته و کشورهای در حال توسعه که شامل اعضای جدید نیز هستند و با خواست خود وارد مذاکرات و سیستم سازمان جهانی تجارت شده‌اند، توان برابر چانه‌زنی در این مذاکرات را ندارند. پس از گذشت ۶۰ سال از ایجاد نظام تجاری بین‌المللی یک عدم توازن کلی و همه‌جانبه وجود دارد. موضوعات مذاکره‌ای که به نفع کشورهای توسعه‌یافته باشد، بیشترین توجه را به خود جذب کرده و موضوعات مرتبط با منافع کشورهای در حال توسعه کمترین توجه را به خود معطوف می‌کند.^{۲۳}

۲-۳- انواع قواعد ویژه کشورهای در حال توسعه

قاعده کلی رفتار ویژه آن است که در نظام حقوق سازمان جهانی تجارت در مورد کشورهای در حال توسعه و کشورهای توسعه‌نیافته در مورد حل‌وفصل اختلافات در چارچوب سازمان مزبور اجرا می‌شود

۲-۳-۱- قواعد مرتبط با رسیدگی به اختلافات در سازوکار حل‌وفصل

اختلافات. اختیارات زیر به کشورهای در حال توسعه تفویض شده است:

(الف) انتخاب آیین سریع‌تری برای رسیدگی به اختلافات؛

(ب) درخواست مهلت زمانی بیشتر برای کسب آمادگی جهت ارائه دفاعیات؛ و

(ج) درخواست معاضدت‌های حقوقی تکمیلی از سازمان جهانی تجارت.

همچنین سایر اعضای سازمان ترغیب شده‌اند که هنگام طرح اختلافات، ملاحظات خاصی را در رابطه با وضعیت کشورهای در حال توسعه، مد نظر قرار دهند. توسل به حقوق ویژه و اصرار به رعایت آن در مواجهه با کشورهای در حال توسعه به ویژه در آیین رسیدگی به اختلافات و در چارچوب سازوکار حل‌وفصل اختلافات سازمان، به طور گسترده مورد استفاده و استناد کشورهای در حال توسعه قرار گرفته است؛ به طوری که تا تاریخ ۱۵ فوریه ۱۹۹۸، ۳۷ درخواست ارجاع به رویه فوق توسط کشورهای در حال توسعه در مورد ۲۷ موضوع از کل ۸۳ موضوع مطروح در سازوکار حل‌وفصل اختلافات سازمان ارائه شده است.

برای نمونه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف) شکایت تایلند از جامعه اقتصادی اروپا در مورد عوارض تحمیلی بر واردات برنج؛
 ب) شکایت هند از لهستان در مورد نظام واردات اتومبیل؛
 ج) شکایت اروگوئه از جامعه اقتصادی اروپا دربارهٔ اجرای تعهدات مذاکرات دور اروگوئه در مورد برنج؛
 د) شکایت اکوادور، گواتمالا، هندوراس، مکزیک و ایالات متحده از جامعه اقتصادی اروپا در مورد نظام واردات، فروش و توزیع موز؛
 ه) شکایت هنگ کنگ از ترکیه در مورد محدودیت‌های ورود منسوجات و پوشاک؛
 و) شکایت سریلانکا از برزیل در مورد اخذ عوارض جبرانی از واردات نارگیل و پودر شیر نارگیل؛
 ز) شکایت هند از ترکیه در مورد محدودیت‌های واردات پوشاک و منسوجات؛
 ح) شکایت آرژانتین، استرالیا، کانادا، نیوزلند، تایلند و ایالات متحده از مجارستان در مورد اعمال یارانه‌های صادرات محصولات کشاورزی؛
 ط) شکایت هند از ایالات متحده در مورد اعمال تصمیمات تأثیرگذار بر واردات پیراهن و بلوزهای بافته شده پشمی؛
 ی) شکایت مشترک هند، مالزی، پاکستان و تایلند از ایالات متحده در مورد ممنوعیت واردات برخی از میگوها و فرآورده‌های دریایی دیگر؛ و
 ک) شکایت برزیل از کانادا در مورد اعمال اقدامات مؤثر بر صادرات هوایمی مسافری.^{۲۴}

ماده ۳ تفاهم‌نامه اولین ماده در تفاهم‌نامه مزبور است که قواعدی ویژه راجع به رویه‌های حاکم بر حل اختلافات به نفع کشورهای در حال توسعه وضع کرده است.

ماده مزبور بعد از بیان مقررات کلی مربوط به تفاهم‌نامه، در بند ۱۲، به شرح ذیل اعمال رفتار ویژه‌ای در قبال کشورهای در حال توسعه را درخواست کرده است:

«۱۲- به رغم بند ۱۱، اگر شکایتی مبنی بر هر یک از موافقتنامه‌های تحت پوشش یک کشور در حال توسعه عضو علیه یک کشور توسعه‌یافته عضو مطرح شده باشد، طرف شاکی حق خواهد داشت که به جای مقررات مندرج در مواد ۴، ۵، ۶ و ۱۲ تفاهم‌نامه حاضر، به مقررات مشابه در تصمیم ۵ آوریل ۱۹۹۶ استناد کند، مگر آنکه هیأت رسیدگی، محدوده

۲۴. دبیرخانه نمایندگی تام‌الاختیار تجاری ج. ا. ایران، خبرنامه رویدادها و تحولات سازمان جهانی تجارت، بهار

زمانی مقرر در بند ۷ این تصمیم را برای ارائه گزارش خود کافی نداند و با موافقت شاکا، این محدوده زمانی را تمدید نماید، در صورت بروز تناقض میان قواعد و رویه‌های ماده ۴، ۵، ۶ و ۱۲ و قواعد رویه‌های مشابه در تصمیم مربوط، تقدم با قواعد و رویه‌های اخیرالذکر خواهد بود.»

طبق قاعده ویژه فوق، کشور در حال توسعه حق خواهد داشت که به جای مواد ۴، ۵، ۶ و ۱۲ تفاهم‌نامه مزبور به تصمیم مورخ ۵ آوریل ۱۹۹۶ استناد ورزد. بر این اساس، هیأت رسیدگی ظرف ۶۰ روز از تاریخ طرح شکایت برای اعلام نظر مهلت دارد. مگر اینکه به تشخیص هیأت مهلت مزبور برای ارائه گزارش فوق کافی نباشد که در این صورت و با جلب رضایت طرف شاکا، این مهلت تمدید خواهد شد. در دوران حیات گات ۱۹۴۷ تنها یک‌بار مهلت زمانی مقرر در تصمیم ۱۹۶۶ رعایت شد که مربوط به قضیه نظام واردات موز توسط کشورهای عضو جامعه اقتصادی اروپایی^{۲۵} بود.

آنچه که از قاعده مقرر در بند ۱۲ از ماده ۳ تفاهم‌نامه استنباط می‌شود، این است که اعمال قاعده مزبور صرفاً تابع شرایط عمومی ذیل است:

۱- طرف شاکا، یک کشور در حال توسعه باشد؛

۲- طرف خواننده، یک کشور توسعه‌یافته باشد؛ و

۳- حق استفاده از قاعده ویژه مختص طرف شاکا است.

بنابراین، استناد به این قاعده توسط یک کشور در حال توسعه علیه کشور دیگر در حال توسعه امکان‌پذیر نخواهد بود.^{۲۶}

۲-۳-۲- ارائه کمک‌های فنی به کشورهای در حال توسعه

۱- یکی از ارگان‌های ارائه‌دهنده کمک‌های فنی به کشورهای در حال توسعه مرکز مشاوره قوانین سازمان جهانی تجارت در ژنو است.^{۲۷} موافقتنامه تأسیس این مرکز در یکم دسامبر ۱۹۹۹ به وسیله ۲۹ کشور در جلسه وزارتی امضاء شد. با ارائه درخواست کاستاریکا برای پیوستن به مرکز مشاوره در سال ۲۰۰۵، تمام کشورهای در حال توسعه که در سیستم حل اختلاف سازمان جهانی تجارت بیشتر از دو و کمتر از هجده بار شاکا یا طرف دعوا بودند به این مرکز پیوستند. تأمین اعتبار این مرکز توسط کشورهای اروپایی انجام می‌شود و

25. EEC – Member States Import Regime for Bananas – DS/32.

۲۶. پاکدامن، رضا، رفتار ویژه با کشورهای در حال توسعه در نظام حقوقی سازمان جهانی تجارت (wto) تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۹، ص ۹۳ به بعد.

27. Advisory Centre on WTO Law

کشورهای در حال توسعه به استثنای کشورهای کمتر توسعه یافته^{۲۸} بر اساس درآمد سرانه و سهمشان از تجارت جهانی حق عضویت می‌پردازند. کشورهای در حال توسعه بسته به میزان توسعه‌یافتگی و تناوب دفاعاتی که از سازوکار حل اختلافات سازمان استفاده کرده‌اند به این مرکز رجوع می‌کنند. کشورهای بزرگ‌تر (از لحاظ جغرافیایی) فعال، مانند هند که تعداد دفعات رجوع بالایی دارند، می‌توانند از خدمات این مرکز جهت افزایش تخصص کارشناسان داخلی در زمینه سازوکار حل اختلاف سازمان استفاده نمایند.

۲- کشورهای کوچک‌تر که از سازوکار حل و فصل اختلاف به ندرت استفاده کرده‌اند برایشان به صرفه نیست تا سطح دانش و تخصص مشاوران ملی خود را توسعه دهند و تنها به ارائه خدمات مشاوره‌ای مرکز اتکا می‌کنند و این مرکز با دادن مشاوره به چنین کشورهایی مشکل آنها را در نداشتن مهارت و تخصص کافی جبران می‌کنند. برای نمونه پرو از جمله این کشورهاست که در یک قضیه علیه کمیسیون اروپایی^{۲۹} از خدمات مشاوره‌ای این مرکز بهره برد. در این پرونده، تلاش پرو بر این بود که گونه‌ای ماهی را بتواند در کمیسیون اروپایی به عنوان ساردین بفروشد.

۳- همچنین مرکز مشاوره می‌تواند به کشورهای در حال توسعه همفکر، در آماده‌سازی پیش‌نویس‌های آراء طرف ثالث در اختلافات سازمان جهانی تجارت به منظور دفاع از منافع سیستمیک آنها کمک نماید. امریکا به همراه کمیسیون اروپایی در قضیه‌هایی که خودشان شاکی یا طرف دعوا نیستند همیشه به عنوان طرف ثالث شرکت می‌کنند.

۴- کشورهای در حال توسعه در کسب اطلاعات بازارهای خارجی و بخش‌های خصوصی‌شان مشکلاتی دارند. این کشورها می‌توانند اطلاعات مورد نیاز کارهای تجاری خارجی را از طریق سازوکار بازبینی سیاست تجاری^{۳۰} سازمان جهانی تجارت، سازوکارهای دولتی و شکایت‌های دولتی به دست بیاورند. این کشورها در این زمینه‌ها مشکلات ساختاری و مالی دارند. البته سازوکار بازنگری سیاست تجاری برای کشورهای در حال توسعه قابل استفاده نیست چون که معمولاً بین دو تا چهار سال طول می‌کشد تا اطلاعات درباره کشورهای توسعه‌یافته و حدود شش سال طول می‌کشد تا اطلاعات درباره کشورهای در حال توسعه جمع‌آوری شود. فلذا با توجه به تغییرات سریع و آنی در دنیای معاصر، حتی دو سال برای جمع‌آوری اطلاعات خیلی طولانی است و از طرف دیگر سازوکار بازبینی سیاست

28. least developed countries

29. European commission

30. Trade Policy Review Mechanism (TPRM)

تجاری فقط بر روی سیاست‌های تجاری عمومی گسترده^{۳۱} تمرکز می‌کند. در کل بخش خصوصی کشورهای در حال توسعه سازوکار حل اختلاف سازمان جهانی تجارت را به عنوان کار دولت در نظر می‌گیرد. برخی کشورهای در حال توسعه با بخش‌های خصوصی برای به خدمت گرفتن بنگاه‌های حقوقی جهت کمک در طرح شکایت کار کرده‌اند.

بخش خصوصی و بنگاه‌های تجاری می‌توانند جهت آماده کردن پرونده در سازمان جهانی تجارت و همکاری با دولت مرکزی، به سازمان‌های حقوقی خصوصی پول پرداخت کنند.

۵- تأسیس مراکز منطقه‌ای برای کمک به اعضاء در دعوای قضایی سازمان جهانی تجارت شیوه کارآمد دیگری برای طبقه‌بندی کردن منابع کشورهای در حال توسعه در سازمان جهانی تجارت است. برای مثال مرکز حقوقی تجارت در آفریقای جنوبی تأسیس شده و قرار است شعبه‌ای نیز در قاهره تأسیس شود.

۶- کشورهای در حال توسعه می‌توانند از طریق کار با افراد دانشگاهی که متخصص قانون سازمان جهانی تجارت هستند و مراکز حقوق تجارت ملی و بین‌المللی هم در این زمینه مانند کاری که مرکز حقوق تجارت برای آفریقای جنوبی با دانشگاه استلن بوش^{۳۲} کرد، عمل نمایند.

۷- کشورهای در حال توسعه می‌توانند از فشارهای سیاسی داخلی در کشورهای توسعه‌یافته یا سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی به عنوان اهرم فشار استفاده کنند. برای مثال پزشکان بدون مرز مانع از فشار آمریکا بر کشورهای در حال توسعه در اجرا کردن حق ثبت شرکت‌های داروسازی آمریکا تحت تفسیر سفت و سخت موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری شده است.^{۳۳}

نتیجه

بروز اختلاف بین طرف‌های تجاری یکی از پدیده‌های طبیعی در تجارت، از جمله تجارت بین‌الملل محسوب می‌شود. بر همین اساس حل‌وفصل اختلافات تجاری در روابط دوجانبه و یا چندجانبه همواره از موضوعات مهم تجارت بین‌الملل بوده و در سطح جهانی اقداماتی نیز

31. general broad trade policies

32. Stellenbosch

33. P. Bown, Chad & M. Hoekman, Bernard, WTO Dispute Settlement and the Missing Developing Country Cases: Engaging the Private sector, journal of international economic law, 2005, p. 16-19.

برای قاعده‌مند کردن و نظام بخشیدن به روش‌های حل و فصل اختلافات تجاری صورت گرفته است.

از این منظر جهت حل و فصل اختلافات در سازمان جهانی تجارت، در جایی که یک طرف اختلاف کشوری در حال توسعه باشد، باید در قدم اول معیارها و قواعد لازم جهت ارائه تعریفی جامع و کامل از کشورهای در حال توسعه ارائه داد. اما تا کنون هیچ‌کدام از مجامع از جمله سازمان جهانی تجارت به ارائه تعریفی مشترک دست نیافته‌اند که دلیل آن را می‌توان در عدم تجانس کشورهای در حال توسعه و اختلاف ذاتی بین رفتار متمایز و نظام ملل کامله‌الوداد، مورد بررسی قرار داد. لکن علی‌رغم عدم ارائه تعریفی مشترک بین تمام اعضای سازمان جهانی تجارت، در این سازمان پنج روش برای شناسایی کشورهای در حال توسعه ارائه شده است که به ذکر عنوان و تفسیر و تعریف هر کدام از آن پنج روش پرداخته شد. در همین راستا بر اساس رویه‌ای که از سابق در گات وجود داشته، برای کشورهای در حال توسعه و کم‌توسعه انواع ترتیبات ترجیحی و حق رزروهای خاصی وجود داشته که برای آنها امکانات بیشتری فراهم می‌نمود. زیرا رویکرد سازمان جهانی تجارت که در واقع دارای نظام حل و فصل اختلافات مساعدتری نسبت به کشورهای در حال توسعه است، همواره متضمن برخورد خاص با این کشورها است. به همین ترتیب بوده است که در نظام حقوق سازمان جهانی تجارت در مورد کشورهای در حال توسعه و کشورهای توسعه‌نیافته، قواعدی کلی در مورد حل و فصل اختلافات در چارچوب سازمان مزبور اجرا می‌شود.

فهرست منابع

- امیدبخش، اسفندیار. «برخورد ویژه و مطلوب با کشورهای در حال توسعه در چارچوب مقررات سازمان تجارت جهانی.» مجموعه مقالات همایش بررسی جنبه‌های حقوقی سازمان تجارت جهانی. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۶.
- بهزاد وکیل آباد، اسداله. «نوآوری‌های سازمان تجارت جهانی در رابطه با سازوکار حل و فصل اختلافات تجاری بین دولت‌ها.» پایان‌نامه کارشناسی ارشد. قم: مجتمع آموزش عالی قم، ۱۳۸۰.
- پاکدامن، رضا. رفتار ویژه با کشورهای در حال توسعه در نظام حقوقی سازمان تجارت جهانی. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۹.
- خبرنامه رویدادها و تحولات سازمان جهانی تجارت. تهران: دبیرخانه نمایندگی تام‌الاختیار تجاری جمهوری اسلامی ایران، بهار ۱۳۷۸.
- مگی، آندرو. «آیین حل و فصل اختلاف در سازمان تجارت جهانی.» مترجم محسن محبی. مجله دیدگاه‌های حقوقی ۷ (۱۳۷۶).
- ممتاز، جمشید. «تفاهم‌نامه سازمان تجارت جهانی راجع به قواعد و رویه‌های حاکم بر حل اختلاف؛ نوآوری‌ها و ابداعات.» مجموعه مقالات همایش بررسی جنبه‌های حقوقی سازمان تجارت جهانی. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۶.
- موسوی زوز، موسی. «سازوکار حل اختلافات در سازمان تجارت جهانی و منافع کشورهای در حال توسعه.» بررسی‌های بازرگانی ۳ (۱۳۸۲).

P. bown, Chad – MC Culloch, Rachell. Developing Countries, Dispute Settlement and the Advisory Centre on WTO Law, Policy Research Working Paper, 2010.

Qureshi, Asif H. and Xuan Gao. *International Economic Law: Critical Concepts in Law*. London: Routledge Press, 2010.

Developing Countries and WTO Disputes Settlement Mechanisms

Sepideh Zebardast

Ph.D. Student of Public International Law in Islamic Azad University, South Tehran Branch

Developing countries which constitute the majority members of the World Trade Organization (WTO) are having a better situation relative to the past. On the other hand, their economic deficiency and inexperience in international trade, is a disadvantage for them with regard to developed countries. This is clearly seen in trade disputes and judicial cases in the world trade organization. The process considered for resolving trade disputes in WTO does not benefit developing countries due to its high costs and complexity. Thus, making them to cooperate is important for the legitimacy of the world trade system and, for this end, three major solutions including institutional reforms, process reforms, and systemic reforms are discussed.

Keywords: WTO, Developing Countries, Legitimacy, Disputes, Inequality Compensative

Journal of LEGAL RESEARCH

VOL. XV, No. 1

2016-1

- **Transmission of AIDS Virus and Commit of Generic Deadly Action**
Alireza Emamdadi & Ebrahim Taghizade & Mohammad-Ali Taheri
- **Principle of Legitimacy, Sovereignty and Transformation of Traditional Structure of International Law**
Hossein Sartipi
- **Development and Transfer of Marine Technology in Viewpoint of International Law of Technology Development and Transfer in Theory and Practice**
Akbar Adibi
- **Developing Countries and WTO Disputes Settlement Mechanisms**
Sepideh Zebardast
- **Comparative Study of Broad and Narrow Interpretation of Contra Proferentem Rule in Insurance Contracts**
Alireza Yazdanian & Hamid Araei
- **An Inquiry on the Possibility of Crime against Joint Tenancy by Partner**
Mohammad Bagheri Komar Olia & Naser Nosrati Sadaghiani
- **World Bank Effort to Maintain International Peace and Security**
Malihe Behfar
- **No Fly Zone in International Law with Respect to Security Council Practice**
Aghil Mohammadi

S. D. I. L.

The S.D. Institute of Law
Research & Study